

Plato

# APOLOGIE

Een pleidooi voor zelfonderzoek

Hervertaling en inleiding door Karel van Haaften

Akademie van Sokrates

Winter 2026

Akademie van Sokrates  
2026

## Inhoud

|                                                |      |
|------------------------------------------------|------|
| Inleiding                                      | 3    |
| Verdediging van Sokrates                       | 5    |
| Kruisverhoor van Meletos door Sokrates         | 9-12 |
| Sokrates' voorstel voor een alternatieve straf | 17   |
| Nawoord van Sokrates na de veroordeling        | 19   |
| Noten                                          | 23   |

## Apologie inleiding

Socrates wordt aangeklaagd door Meletos, Anytos en Lyco.

De aanklacht luidt; geen respect hebben voor de goden van Athene en het bederven van de jeugd. Meletos komt ter sprake in de Eutyphro, als een jonge man die zich blijkbaar evenals Eutyphro zorgen maakt over zaken van het geloof.

Anytos mengt zich in Socrates' gesprek met Meno over de vraag of deugd kan worden onderwezen. Meno en Anytos zijn allebei kwieke ondernemers, die blijkens rechtszaken tegen hen rechtvaardigheid/eerlijkheid niet zo nauw nemen. Meno volgt lessen over deugd bij de retoricus/sofist Gorgias. Die huldigt het principe dat het niet gaat om inzicht en wat goed is, maar om geloof en wat aangenaam is. 'Je moet mensen laten geloven dat iets rechtvaardig/goed is door te appelleren aan wat ze aangenaam vinden.' Als Meno niet weet hoe hij verder moet in het gesprek met Socrates, neemt Anytos het over. Die vindt al die sofisten, onderwijzers in deugd, maar flauwekul. Deugd leer je gewoon door geboren te worden bij de goede ouders, zegt hij, zoals hij zelf. Als Socrates hem vervolgens vraagt waarom de inmiddels volwassen zoon van Anytos een dronkenlap is, wordt Anytos boos en loopt weg.

Over de derde aanklager, Lyco, is niet veel meer bekend dan dat hij een bemiddeld Atheens burger was en leeftijdgenoot van Socrates. Zijn zoon is tijdens de tirannie van de dertig in Athene (404-403) veroordeeld en mogelijk verweet hij dat Socrates, omdat de sofist Kritias, één van die tirannen toen hij jonger was had verkeerdt in gezelschap van Socrates.

Als de onbekende en jonge Meletos niet twee volwassen gesetelde Atheense burgers als mede aanklagers had kunnen vinden, was zijn aanklacht tegen Socrates waarschijnlijk niet in behandeling genomen.

Socrates wordt berecht voor een vergadering van 501 Atheense burgers, die via loting uit de 10 stadswijken zijn geselecteerd. Bewust een oneven aantal, zodat de stemming beslissend zal zijn. Meletos spreekt voor deze vergadering zijn aanklacht uit en vindt dat Socrates op basis daarvan ter dood moet worden gebracht. De Apologie bevat de verdediging van Socrates tegen deze aanklacht. Nadat Socrates is uitgesproken gaat de vergadering stemmen. De uitslag daarvan is 280 tegenover 220. Niet eens een grote meerderheid vindt Socrates dus schuldig. Vervolgens krijgt Socrates de gelegenheid zich wederom te verdedigen en een alternatieve straf voor te stellen. De vergadering moet daarna weer stemmen welke straf aan Socrates zal worden toegekend, de doodstraf die Meletos eist, of de alternatieve straf die Socrates gaat voorstellen.

Als Socrates een boete had voorgesteld, die zijn rijke vrienden, zoals Krito zeker bereid zouden zijn geweest voor hem te betalen, of hij had voorgesteld Athene te verlaten, had de vergadering daar vast voor gekozen. Misschien had een kundig pleidooi van Socrates om hem vrij te spreken het ook nog wel gehaald. Maar Socrates stelt iets anders voor dat naar zijn overtuiging volkomen in overeenstemming is met zijn hele leven. Dit voorstel leidt echter tot verbijstering en irritatie van de meerderheid van de vergadering, die vervolgens stemt voor de eis van Meletos: doodstaf.

De Apologie is een pleidooi van Socrates om zich te verdedigen tegen de onheuse aanklachten. Maar eigenlijk is het een pleidooi voor zelfonderzoek. De kern van zijn verdediging vormt immers zijn verklaring dat de uitspraak van het orakel van Delphi hem ertoe heeft bewogen voortdurend en belangeloos met zijn stadgenoten in gesprek te gaan over wat zij menen te weten.

Sokrates' jeugdvriend, Chairephoon had het orakel gevraagd of er iemand wijzer is dan Sokrates. En de Pythia had geantwoord, dat er niemand wijzer is.

Om de betekenis van deze uitspraak te onderzoeken, ging hij met iedere Atheense burger in gesprek, die ergens van overtuigd was, die iets meende te weten. En iedere keer moest Sokrates weer vaststellen dat de zogenaamde wijsheid van zijn gesprekspartner nergens op gebaseerd was, althans niet gebaseerd op een redelijke overweging. Alle dialogen van Plato doen verslag van deze gesprekken. Sokrates concludeert daarom dat de Pythia moet hebben bedoeld dat Sokrates de enige in Athene is die weet dat hij niet weet, dat wil zeggen, dat hij niet meent te weten wat hij niet weet.

Als bewijs van deze stelling voert hij aan dat vele van zijn stadgenoten voor de rechtbank, met de dreiging van een doodstraf voor ogen, zich in allerlei bochten wringen om de rechters te vermurwen. 'Zij doen alsof zij weten dat de dood iets vreselijks is, hoewel ze dat helemaal niet kunnen weten.' De laatste woorden van zijn pleidooi zijn dan ook:

'Maar nu is het uur gekomen om weg te gaan. Aan mij de dood, aan u het leven. Wie van ons een beter lot treft, is voor ieder een vraag en voor de goden een weet.'

Sokrates concentreert zich in zijn pleidooi volledig op de feitelijke situatie: de aanklacht, de methode van rechtspraak en de wetten in Athene. Het is een uitmuntend voorbeeld van retorica, met de vaste ingrediënten logos, pathos en ethos. Stap voor stap weerlegt hij met redelijke argumenten de tegen hem ingebrachte aanklachten. Hij ontleedt de inconsequenties daarin en ontnemt ze in feite iedere redelijke grond (logos). Hij doet een duidelijk beroep op het gemoed van zijn gehoor door te onthullen dat hij zijn gesprekken voert zonder eigen gewin, voor het welzijn van de stad en in opdracht van een uitspraak van het orakel van Delphi (pathos). En hij formuleert heel duidelijk het principe voor de rechtspraak in Athene: de rechtvaardigheid, zoals vastgelegd in de wetten van Athene, en niet de emoties en voor- en afkeur van de rechters. Tevens geeft hij duidelijke voorbeelden hoe hij die rechtvaardigheid in zijn eigen leven in praktijk heeft gebracht. (ethos).

De Apologie is een krachtig pleidooi voor een goed gebruik van onderscheidingsvermogen. Hij biedt tevens een ideale inleiding op de levenswijze van Sokrates, zijn motieven daarvoor en de methode die hij altijd volgde. Het betoog is spannend en in hoge mate actueel.

## APOLOGIE

*Gesprekspartners: Sokrates, Meletos, juryleden van het Volksgerecht van Athene.*

- 17a *Sokrates*: In hoeverre u, burgers van Athene, door mijn aanklagers overtuigd bent, weet ik niet. Ik zelf vergat bijna dat het over mij ging, zo gloedvol hebben ze gesproken. Maar er is geen woord waar van wat ze zeiden. Van alles wat zij ons op de mouw hebben gespeld, was er één ding waarover ik mij bijzonder verbaasde: de waarschuwing om u niet door mij om de tuin te laten leiden, omdat ik zo'n geducht spreker zou zijn. Het schandelijkste van
- b die uitspraak lijkt mij nog dat zij zich er niet eens voor schamen, want ik kan hier en nu meteen bewijzen dat hun bewering niet klopt; ik ben immers helemaal geen geducht spreker. Tenzij zij natuurlijk iemand die de waarheid<sup>a</sup> spreekt, een geducht spreker noemen; dan kan ik beamen een goed redenaar te zijn, al is het niet op hun manier. Maar zoals ik al zei, zij hebben nauwelijks waarheid gesproken, terwijl u van mij de volledige waarheid zult horen.
- Burgers van Athene, van mij zult u geen redevoering horen zoals van mijn aanklagers, met
- c fraai gekozen woorden en zinnen, noch een zorgvuldig opgebouwd betoog, maar een toespraak voor de vuist weg, in woorden zoals ze mij invallen. Want ik weet zeker dat het juist is wat ik zeg en laat niemand van u iets anders van mij verwachten. Want het zou toch niet bij mijn hoge leeftijd passen, bij u aan te komen met de verzinsels van een jongen die een spreekbeurt houdt.
- Burgers van Athene, dit vraag ik u met klem: als u mij hoort spreken met dezelfde woorden die ik gewoonlijk spreek op de markt bij de wisseltafels, waar velen van u mij
- d hebben gehoord - en trouwens ook elders -, verbaas u daarover dan niet en neem er geen aanstoot aan. De kwestie is namelijk dat ik voor het eerst in de zeventig jaar die ik tel, voor een rechtbank verschijn.
- Ik heb geen enkele ervaring met de taal die hier wordt gesproken. Beschouw mij dus als een vreemdeling en vergeef mij dat ik spreek in de taal en op de wijze die ik van huis uit
- 18a heb meegekregen. Ik denk dat het redelijk is u te vragen geen aandacht te schenken aan de manier waarop ik spreek - want die kan goed zijn of niet goed. Maar let er alleen op of wat ik zeg waar is of niet. Dat is de taak van de rechter, en de redenaar moet de waarheid spreken.
- Ten eerste heb ik het recht, burgers van Athene, om mij te verdedigen tegen de oude leugens van vroeger, en vervolgens tegen de nieuwe leugens. Want al jaren lang zijn er
- b vele aanklachten bij u ingediend, die geen woord van waarheid bevatten. Die vrees ik echter meer dan Anytos en de zijnen, hoewel die ook gevaarlijk zijn. Die eersten zijn gevaarlijker, omdat zij u al van kindsbeen af hebben beïnvloed en overtuigd, door in strijd met de waarheid over mij te zeggen: 'Er bestaat een zekere Sokrates; het is een wijs man, die de verschijnselen in de hemel naspeurt en alles onder de aarde onderzoekt en die wat krom is, recht praat'.
- c Degenen die dit praatje rondstrooien, burgers van Athene, zijn gevaarlijke aanklagers. Want wie naar hen luistert, loopt het gevaar te gaan denken dat mensen die zich met een dergelijk onderzoek bezighouden, de godsdienstige gewoonten verzaken<sup>b</sup>. Bovendien zijn er heel wat van dat soort mensen en al heel lang spreken ze kwaad over mij. Zij hebben op

- u ingepreparaat tijdens uw zeer ontvankelijke kindertijd, en op enkelen van u nog daarna. Zo werd ik als het ware bij verstek veroordeeld, en niemand verdedigde mij.
- d Maar het onzinnigste van dit alles is wel dat ik van geen van hen de naam weet of kan noemen, behalve van een enkele blijspeldichter<sup>c</sup> die zich onder hen bevindt. Uit afgunst wisten zij u met laster om te praten - sommigen onder hen hadden zich eerst zelf laten overtuigen - en daarom zijn zij het moeilijkst aan te pakken<sup>d</sup>. Het is immers onmogelijk om hier wie dan ook ter verantwoording te roepen, dus ik kan niets weerleggen. Daarom moet ik mijn verdediging inrichten als een schimmenspel en mij verdedigen zonder dat ik van iemand een antwoord kan verwachten.
  - e Houdt er dus rekening mee dat ik met twee soorten tegenstanders te maken heb: mijn aanklagers van daarnet en mijn aanklagers van vroeger. Met de laatste categorie moet ik het eerst afrekenen, want hun bezwaren hebt u eerder en vaker gehoord dan die van de anderen.
- 19a Goed dan. Ik zal me verdedigen, burgers van Athene, en proberen de slechte naam die al zo lang geleden bij u heeft postgevat, teniet te doen, en dat ook nog in de korte tijd die mij is toegemeten. Ik hoop dat ik hierin zal slagen, althans dat u en ik daar beter van worden, en dat ik succes heb met mijn verdediging. Maar het zal moeilijk zijn, vrees ik, en ik ben me bewust hoe de zaken staan. Laat het gaan zoals de god het wil, de wet moet gehoorzaamd worden en ik moet mij verdedigen.
- Laten we beginnen bij het begin. Waarvan werd ik beschuldigd? Waaruit is de laster ontstaan, die nu voor Meletos<sup>e</sup> aanleiding is dit proces tegen mij aan te spannen. Welke bezwaren hadden die klagers tegen mij? Ik zal ze citeren alsof ze een echte aanklacht tegen mij hebben gedaan:
- 'Wat Sokrates doet, mag niet, hij bemoeit zich met dingen waar hij niets mee te maken heeft, hij onderzoekt onderaardse en hemelse zaken, maakt belangrijk wat onbelangrijk is en onderwijst dat nog aan anderen ook.'
- c Zoiets is het. U kent toch het blijspel van Aristophanes? Daarin komt een zekere Sokrates voor die beweert dat hij op lucht kan lopen en meer van dat soort 'luchtfietserij', waar ik echt helemaal niets van af weet. Ik zeg dit niet omdat ik geen respect heb voor dat soort kennis en kunde, indien het echt ergens op is gebaseerd. Laat ik mij tegen dat soort aanklachten van Meletos nooit hoeven te verdedigen!
- Met dat soort zaken heb ik mij nooit ingelaten, burgers van Athene. Het merendeel van u, zoals u hier zit, heeft mij horen spreken, en dat zijn er velen. U roep ik tot getuige, en ik verzoek u dit heel expliciet met elkaar te bespreken, als u mij ooit over zoiets een gesprek hebt horen voeren, hoe onbeduidend ook. Dan zal het u duidelijk worden dat hetzelfde geldt voor al het andere dat over mij wordt beweerd. Er is immers helemaal niets van waar, en mocht u van iemand hebben gehoord dat ik mensen les geef en daarvoor geld
- e vraag, dan is dat evenmin waar. Wat niet wegneemt dat het me een goede zaak lijkt dat er mensen zijn die wel les kunnen geven, zoals Gorgias uit Leontini en Prodikos uit Kos of Hippias uit Elis. Overal waar zij zich vertonen, weten zij jonge mensen ervan te overtuigen tegen betaling lessen bij hen te gaan volgen en de geen les te nemen die zij gratis van
- 20a iedere medeburger kunnen krijgen. En daar moeten ze dan nog dankbaar voor zijn ook. Ik heb gehoord dat er ook nog een wijze uit Paros in de stad is. Dat hoorde ik bij toeval van Kallias, de zoon van Hipponikos, die aan de sofisten meer geld heeft uitgegeven dan wie dan ook. Hij heeft twee zoons en ik vroeg hem: 'Kallias, stel dat uw zoons veulens of kalveren waren, dan zou u daarvoor toch iemand aanstellen om goed voor ze te zorgen en ze tot hun recht te laten komen? Dus een paardentrainer of een veehouder. Maar het zijn

- b twee mensen. Wie neemt u daarvoor in de arm? Hebt u daarover nagedacht? Is er iemand met kennis en ervaring ten aanzien van de goede kwaliteiten van mensen en ook van burgers? U hebt vast iemand op het oog voor uw zoons. Is er zo iemand, of niet?' 'Natuurlijk', zei hij. En ik weer: 'Wie is het dan, waar komt hij vandaan en wat kost hij?' Toen zei hij: 'Euenos uit Paros en hij rekent 5 minae.' Dat vind ik te prijzen in Euenos, als
- c hij werkelijk in staat is daarin les te geven en er toch zo weinig voor vraagt. Ik zou troost zijn en mij erop laten voorstaan als ik dat kon. Maar ik kan het niet, burgers van Athene! Iemand van u zou misschien kunnen tegenwerpen: 'Maar wat doe jij dan, Sokrates? Waar komen die praatjes over jou dan vandaan? Want als je niets anders doet dan de anderen, zou er toch niet zo'n rumoer om jou zijn? Pak je het werkelijk niet anders aan dan de anderen? Vertel ons wat je doet, opdat we niet ondoordacht over jou oordelen.'
- d Wie dat zegt heeft volgens mij gelijk. Ik zal dan ook proberen uit te leggen waardoor mijn slechte naam en dat rumoer om mij is ontstaan. Misschien denkt u dat ik u voor de gek houd, maar dat is niet zo, ik zal u precies vertellen hoe het zit. Dankzij een zekere wijsheid heb ik die slechte naam verworven, burgers van Athene. Wat voor wijsheid? Waarschijnlijk een soort van menselijke wijsheid. Misschien beschik ik daarover. Die wijzen, waarover ik het daarnet had beschikken misschien wel over een - hoe zal ik het
- e zeggen - bovenmenselijke wijsheid. Ik heb daar geen verstand van, en wie zegt dat ik dat wel heb, liegt en wil kwaad over me spreken. Onderbreek me nu niet met uw boegeroep, burgers van Athene, als u denkt dat ik overdrijf. Want het zijn niet mijn eigen woorden, maar ik citeer een bron van gezag. Zo ik over enige wijsheid beschik, roep ik daarvoor het orakel van Delphi<sup>f</sup> tot getuige.
- U kent Chairephoon<sup>g</sup> toch? Hij was van jongs af mijn vriend en werd ook gewaardeerd door u; hij ging samen met u in ballingschap en kwam samen met u terug. U weet toch nog wat voor man Chairephoon was en hoe impulsief hij was in alles wat hij ondernam? Welnu, op een keer ging hij naar Delphi en had de moed het orakel het volgende te vragen - en, burgers, wat ik ook ga zeggen, bewaar uw kalmte -: hij vroeg of er iemand bestaat die wijzer is dan Sokrates. En de Pythia antwoordde dat niemand wijzer is. Omdat Chairephoon niet meer leeft, moet zijn broer, die hier aanwezig is, voor de waarheid hiervan instaan.
- Luister nu goed waarom ik u dit vertel, want ik ga u uitleggen hoe de laster tegen mij is ontstaan. Toen ik het antwoord van de Pythia hoorde, dacht ik bij mijzelf: Wat kan de godheid hiermee bedoelen en waar zinspeelt zij op? Want ik ben me er wel van bewust dat ik niet bijzonder wijs of onwijs ben. Wat bedoelt zij dan, wanneer zij beweert dat ik de wijste ben? Zij kan toch niet liegen, want dat past een god niet. Lange tijd heb ik mijzelf afgevraagd wat zij bedoelde en vervolgens begon ik met veel moeite een soort onderzoek. Ik ging naar iemand toe die de reputatie heeft, wijs te zijn, en veronderstelde dat ik daar de
- c orakeluitspraak toch wel zou kunnen ontzenuwen, door vast te stellen dat die man wijzer is, hoewel het orakel zegt dat ik wijzer ben. Toen ik die man - ik heb er geen behoefte aan zijn naam te noemen, maar het was een politicus, mannen van Athene -, toen ik die man dus aan de tand voelde, bleek mij dat hij weliswaar bij velen en in het bijzonder bij zichzelf de indruk wekte wijs te zijn, maar dat hij het niet was. Daarop probeerde ik hem duidelijk te maken dat hij wel dacht wijs te zijn, maar het niet was. Het gevolg was dat ik
- d mij bij hem en bij velen van de aanwezigen gehaat maakte. Toen ik wegging, zei ik tot mijzelf dat ik in ieder geval wijzer was dan die man. Het lijkt er immers op dat geen van ons beiden echt weet wat het goede leven inhoudt. Maar hij denkt dat hij het wel weet, en ik denk tenminste niet dat ik het wel weet, als ik het niet weet. In dit opzicht blijk ik dus

- een tikje wijzer dan hij, omdat ik niet meen te weten wat ik niet weet.  
 Vervolgens ging ik naar iemand die de reputatie had nog wijzer te zijn dan de eerste, en
- e ook daar kwam ik tot dezelfde conclusie en dat maakte mij bij die man en bij vele omstanders gehaat.  
 Daarna ging ik van de één naar de ander en ik merkte dat mij dat niet in dank werd afgenomen. Dat speet mij en baarde me zorgen, maar toch vond ik het noodzakelijk de uitspraak van de godheid te laten prevaleren. Om te onderzoeken wat het orakel bedoelde, moest ik alle mensen benaderen die de naam hadden iets te weten. En ik zweer bij de
- 22a Hond<sup>h</sup>, burgers van Athene, want tegen u moet ik de waarheid spreken, dat volgens mij de meest in aanzien staande mensen de minste wijsheid leken te bezitten, als ik de uitspraak van de godheid toetste. Anderen die minder aanzien genoten, bleken meer verstand te hebben.  
 Ik zal u uitvoerig vertellen over mijn onderzoek en de moeilijkheden die ik daarbij ondervond om er achter te komen of de uitspraak van het orakel werkelijk onweerlegbaar is. Na de burgers bezocht ik de dichters van tragedies, van lofliederen en van andere geschriften, in de verwachting dat ik daar proefondervindelijk zou kunnen vaststellen dat
- b ik onwetender ben dan zij. Ik selecteerde hun, naar mijn idee, beste gedichten en vroeg hen wat ze ermee bedoelden, om er iets van hen te kunnen leren. Burgers, ik schaam mij om u de waarheid te vertellen, maar het moet. De dichters zelf konden er - bij wijze van spreken - minder over zeggen dan de andere aanwezigen. Het kostte mij niet veel tijd om vast te stellen dat de dichters niet creëerden op basis van wijsheid, maar op basis van hun natuurlijke aanleg en omdat ze geïnspireerd werden, zoals dat bij profeten en waarzeggers
- c ook gebeurt. Die doen ook allerlei prachtige uitspraken zonder te begrijpen wat ze zeggen. Het werd me duidelijk dat iets dergelijks ook bij dichters kan gebeuren, maar het viel me op dat ze hierdoor denken ook heel wijs te zijn op andere terreinen, waar ze niets van af weten. Dus verliet ik de dichters en besepte dat zij evenals de burgers meer onwetend waren dan ik.  
 Uiteindelijk ging ik ook naar de vakmensen. Ik ben mij bewust dat ik van hun ambachten
- d helemaal geen verstand heb, maar ik vermoedde zij veel weten wat waardevol is. En hierin werd ik niet teleurgesteld, want zij wisten dingen die ik niet wist en in dat opzicht waren zij wijzer dan ik. Maar toch, burgers van Athene, ontdekte ik bij de goede ambachtslieden dezelfde fout als bij de dichters. Omdat ze in hun vak bedreven waren, meenden ze ook van andere belangrijkste zaken verstand te hebben en deze onwijsheid wierp een schaduw over hun echte wijsheid. Daarom overwoog ik de orakeluitspraak nog eens bij mijzelf. Moet ik mijzelf accepteren zoals ik ben, niet wijs, zoals zij wijs zijn en niet dom zoals zij
- e dom zijn, of moet ik even wijs en dom zijn als zij? Volgens mij bedoelt het orakel dat ik maar het beste mijzelf kan zijn.  
 Burgers van Athene, dit onderzoek heeft nogal wat wrevel gewekt en niet zo'n klein beetje ook, met allerlei lasterpraat tot gevolg, waardoor men mij een 'wijze' ging noemen.
- 23a Immers, iedere keer als ik in gesprek met een ander probeer te onderzoeken wat die echt weet, denken de mensen dat ik wel een antwoord heb. Maar, burgers van Athene, kennis over het eeuwig zijnde is waarschijnlijk boven menselijk. De orakeluitspraak wil vermoedelijk zeggen dat menselijke wijsheid van nul en generlei waarde is. De orakeluitspraak gaat dus niet specifiek over Sokrates, maar mijn naam wordt gebruikt als
- b voorbeeld. 'Beste mensen, diegene van u is het meest wijs, die begrijpt dat menselijke kennis van geen enkele betekenis is in het licht van echte wijsheid, zoals bijvoorbeeld ene Sokrates.'

Naar aanleiding van deze orakeluitspraak ben ik nog steeds bezig met dit onderzoek onder burgers en vreemdelingen en probeer uit te vinden of er misschien iemand wijs is.

Wanneer ik denk dat dit niet het geval is, laat ik dat merken en bevestig daarmee het orakel. Omdat ik hiermee voortdurend bezig ben, heb ik geen tijd om voor de

gemeenschap of voor mijn gezin iets te doen dat iets oplevert en dus leef ik ten dienste van deze goddelijke uitspraak in grote armoede. Bovendien volgen jongelui van goeden huize die er de tijd voor hebben, mij uit eigen beweging, omdat zij het spannend vinden te horen hoe volwassenen aan de tand worden gevoeld; zij proberen mij na te doen en ondervragen op hun beurt anderen. Waarschijnlijk hebben ze ontdekt dat er veel mensen zijn die graag willen vertellen wat ze weten, maar dat ze in feite heel weinig of niets weten.

Vreemd genoeg worden de mensen, die door die jeugd aan de tand zijn gevoeld, boos op mij en niet op zichzelf. Ze noemden mij een schande voor de stad, die de jeugd bederft.

- c
- d En als iemand hun vraagt: 'Wat doet hij dan en wat leert hij de jeugd?', dan hebben zij geen antwoord. Maar omdat ze niet graag met een mond vol tanden staan zeggen ze dan dingen die gewoonlijk over filosofen worden gezegd, zoals dat ze praten over het bovenaardse en onderaardse en dat ze niet in goden geloven en dat ze recht praten wat krom is. Natuurlijk vertellen zij liever niet wat er echt aan de hand is, namelijk dat aan het licht is gekomen dat zij doen alsof ze weten, maar in feite niets weten.

Maar omdat ze niet willen dat hun goede naam wordt aangetast en zij luidruchtig zijn en

- e talrijk hebben zij eensgezind dezelfde boodschap over u uitgestort en zo uw oren al lange tijd gevuld met gemene laster. Dat is de achtergrond van de aanklacht van Meletos en Anytos en Lykoon; Meletos uit ergernis over wat ik heb gezegd over de verhalen uit de traditie, Anytos ten behoeve van de ondernemers en Lykoon namens de redenaars. Het zou mij daarom verbazen - ik zei het al aan het begin - als ik die langdurig verkondigde laster in zo korte tijd kan weerleggen. Dat is de realiteit, burgers van Athene, en ik houd hierbij niets achter en verberg niets. Toch weet ik bijna zeker dat ik mij juist daardoor gehaat maak. Dit is de kern van de zaak: ik zeg waarop het staat en daarom maak ik mij gehaat. Vroeg of laat trekt u hoe dan ook deze conclusie.

- b Tegen de beschuldigingen van de lasteraars van vroeger heb ik nu voldoende ingebracht. Nu zal ik me proberen te verdedigen tegen Meletos, de goede en brave vaderlander zoals hij zichzelf noemt, en de andere aanklagers. Laten we hun beëdigde aanklacht apart bekijken. De aanklacht luidt ongeveer als volgt: Sokrates begaat een misdaad omdat hij de jeugd bederft en de godsdienstige gebruiken van de stad niet navolgt, maar die van een andere goddelijke macht. Dat is de aanklacht en laten we die punt voor punt behandelen.
- c Meletos beweert dat ik de boosdoener ben, omdat ik de jeugd bederf. Maar, burgers van Athene, volgens mij is hij de boosdoener, omdat hij de werkelijkheid niet serieus neemt, mensen lichtvaardig voor het gerecht sleept en doet alsof hij zich vreselijke zorgen maakt om zaken die hem niets kunnen schelen. Want zo is het en dat zal ik proberen aan te tonen. Zeg me eens, Meletos, vindt u het niet heel belangrijk dat het onze jeugd een deugdelijk leven leidt?

- d *Meletos*: Zeker.

*Sokrates*: Vertel de mensen hier dan wie ervoor zorgt dat ze deugen. Het is immers duidelijk dat u daarover nagedacht hebt, want u bent er bezorgd over. U vindt dat ik zogezegd de jeugd bederf en u sleept mij voor het gerecht en klaagt me aan. Zeg me daarom wie er voor zorgt dat ze deugen; vertel het de rechters, wie is het?

*Meletos*: ...(zwijgt)

*Sokrates*: Kijk eens aan, Meletos, zwijgt u en weet u niet wat u moet zeggen? Is dat niet

schandalig, Meletos, en een duidelijk bewijs voor mijn stelling dat u zich hier nooit om bekommerd hebt? Zeg het dan man, wie zorgt ervoor dat ze deugen?

*Meletos:* De wet.

- e *Sokrates:* Dat was mijn vraag niet, beste man. Welk mens, die dus ook de wet kent, zorgt dat ze deugen?

*Meletos:* Deze rechters, Sokrates.

*Sokrates:* Wat zegt u, Meletos? Beschikken zij over de pedagogische kwaliteiten om de jeugd te laten deugen?

*Meletos:* Absoluut.

*Sokrates:* Allemaal, of sommigen wel en anderen niet?

- 25a *Meletos:* Allemaal.

*Sokrates:* Bij Hera, dat is mooi, zoveel bekwame mensen. Wie nog meer? Zorgen de hier aanwezige toehoorders er ook voor dat ze deugen, of die niet?

*Meletos:* Zij ook.

*Sokrates:* En de raadslieden?

*Meletos:* Ook de raadslieden.

*Sokrates:* En de mensen van de volksvergadering, Meletos, die bederven de jeugd toch niet? Zorgen zij er ook voor dat ze deugen?

*Meletos:* Zij ook.

*Sokrates:* Dan zorgen blijkbaar alle Atheners ervoor dat de jeugd deugt, behalve ik. Ik alleen bederf ze. Is dat wat u zegt?

*Meletos:* Dat klopt helemaal.

- b *Sokrates:* U laat geen spaan van me heel. Maar zeg eens: gaat het volgens u ook zo met paarden? Is iedereen goed voor ze, behalve die ene die ze bederft? Of is het juist andersom, en is het er één, of zijn het een paar, die goed voor ze zorgen, de paardenfokkers, terwijl de overgrote meerderheid in hun omgang met paarden niet goed voor ze zorgt? Is het niet zo, Meletos, met paarden en alle het andere dat leeft? Natuurlijk is het zo, ongeacht of Anytos en u het daar nu mee eens zijn of niet. Want de jongeren zouden wel heel bevoorrecht zijn, als ze maar door één man bedorven werden en alle anderen ervoor zouden zorgen dat ze deugen. Dit is toch wel een overtuigend bewijs,
- c *Meletos:* dat u zich nooit verdiept hebt in de jeugd. U hebt geen enkele belangstelling voor de zaken waarover u hier zegt u zorgen te maken en mij daarom aan te klagen.

Bij Zeus, Meletos, vertel ons ook nog of het in een stad beter leven is tussen goede burgers of tussen slechte burgers? Vooruit, geef antwoord, dat is toch geen moeilijke vraag?

Hebben burgers geen nadeel van slechte burenen en voordeel van goede burenen?

*Meletos:* Inderdaad.

*Sokrates:* Bestaat er iemand die door zijn omgeving liever benadeeld dan bevoordeeld wil worden? Antwoord, mijn beste, want de wet verplicht u te antwoorden. Is er iemand die

- d ervoor kiest benadeeld te worden?

*Meletos:* Natuurlijk niet.

*Sokrates:* Welnu, u sleept me voor het gerecht, omdat ik de jeugd bederf, en verricht ik dat kwaad bewust of onbewust?

*Meletos:* Bewust volgens mij.

*Sokrates:* Werkelijk, Meletos? Bent u op uw jonge leeftijd zoveel wijzer dan ik op mijn oude dag mij, dat u tot het inzicht bent gekomen dat slechte mensen hun omgeving altijd benadelen en dat goede mensen hun omgeving juist verbeteren? En ben ik zo dwaas dat ik

- e niet inzie dat ik door een slechte invloed te hebben op mijn omgeving zelf het risico loop

- daar slachtoffer van te worden; en naar u zegt, verricht ik dat kwaad ook nog bewust? Dat kunt u mij niet wijs maken, Meletos, en ik denk ook niemand anders! Ik bederf mijn medemens en dus niet, en als ik dat wel doe, dan gebeurt dat zonder opzet. In beide
- 26a gevallen liegt u dus. Als ik hen per ongeluk schade berokken, dan is er geen wet die mij voor zulke ongelukkige vergissingen voor het gerecht daagt, ten hoogste word ik daarvoor gewaarschuwd en terecht gewezen. Want als ik eenmaal inzie wat ik per ongeluk heb misdaan, dan ga ik daar natuurlijk niet mee door. Maar u hebt niet de moeite genomen naar mij toe te komen en mij op mijn vergissing te wijzen; dat was ook niet uw bedoeling. U sleept mij daarentegen voor het gerecht, waar volgens de wet alleen diegene hoort die straf verdient en niet iemand die onderricht nodig heeft.
- Genoeg hierover, burgers van Athene. Zoals ik heb gezegd, is nu wel duidelijk dat Meletos zich hier nog nooit in heeft verdiept, niet in het algemeen noch in detail. Maar vertel me
- b toch eens, Meletos, hoe bederf ik de jeugd volgens u? Blijkt dat uit iets dat ik heb geschreven, waarin ik de jeugd aanspoor geen eer te bewijzen aan de goden van de stad, maar aan andere, vreemde goddelijke machten? Dat zegt u toch, dat ik hen bederf door dat te onderwijzen?
- Meletos:* Dat is mijn stelling, dat klopt.
- Sokrates:* Wel, Meletos, wat betreft de goden waarover wij nu spreken, vertel deze burgers
- c en mij nog eens iets duidelijker wat u bedoelt, want ik begrijp het niet helemaal. Aan de ene kant zegt u dat Sokrates ervoor pleit bepaalde goden te eren. Dan doet hij dat dus zelf ook en is hij niet goddeloos. Dat deel van de aanklacht klopt dus niet. Maar beschuldigt u mij omdat ik niet de goden van de stad in ere houdt, maar andere goden? Of zegt u dat ik mij helemaal niets aantrek van de eredienst voor goden en dat ik anderen daartoe aanzet?
- Meletos:* Dat laatste bedoel, u trekt u helemaal niets aan van goden.
- Sokrates:* Dat is verbazingwekkend, Meletos, waarom zegt u dit? Zijn de zon en de maan voor mij niet even goed goden als voor iedereen?
- d *Meletos:* Wel allemachtig, nee! Hij zegt immers, beste rechters, dat de zon van steen is en de maan van aarde!
- Sokrates:* Ach, m'n beste Meletos, denkt u dat u Anaxagoras<sup>i</sup> aanklaagt en slaat u de rechters zo laag aan dat u denkt dat zij onbekend zijn met zijn geschriften en niet weten dat de boeken van Anaxagoras uit Klazomenai vol staan met zulke beweringen? En denkt u echt dat de jeugd van mij wil horen wat ze desnoods in de boekwinkel voor hooguit een drachme kan kopen? Lachen ze Sokrates niet uit, als hij zou beweren dat die
- e ongebruikelijke uitspraken van hem zijn? Bij Zeus, denkt u echt dat ik voor geen enkele god respect heb?
- Meletos:* Ja, bij Zeus, u respecteert geen enkele god.
- Sokrates:* Niemand neemt u serieus, Meletos, en bovendien denk ik dat u uzelf ook niet serieus neemt. Deze man lijkt mij brutaal en bandeloos, mannen van Athene. Volgens mij heeft hij in jeugdige overmoed en onbezonnenheid die aanklacht op goed geluk ingediend. Het lijkt er op of hij ons test met een raadsel. Zal Sokrates, die zo wijs is, merken dat ik de boel voor de gek houd en mijzelf tegenspreek, of kan ik hem en de andere toehoorders om
- 27a de tuin leiden? Ik heb namelijk de indruk dat Meletos zichzelf in de aanklacht tegenspreekt; het lijkt wel of hij zegt dat Sokrates schuldig is, omdat hij geen goden respecteert, maar ze wel respecteert. Hier is werkelijk een oplichter aan het woord. Zullen wij samen eens bekijken, rechters, wat ik denk dat hij daarmee wil zeggen? U moet antwoorden, Meletos. En u, toehoorders, wil ik er graag aan herinneren mij niet te storen als ik op mijn gebruikelijke manier dit onderzoeksgesprek voer.

- b Is er iemand, Meletos, die ervan uitgaat dat er menselijkheid bestaat, maar dat er geen mensen bestaan?  
 Laat hem antwoord geven, mensen, en schreeuw er niet doorheen. Is er iemand die leeft als een ruiter, maar er niet vanuit gaat dat er paarden bestaan? Is er iemand die fluitspel hoort, maar er niet vanuit gaat dat er fluitspelers bestaan? Zo iemand bestaat niet, beste man. Als u dan niet wilt antwoorden, dan zal ik het u en de andere aanwezigen wel vertellen. Maar beantwoord dan tenminste de volgende vraag: is er iemand die religieuze gewoonten en gebruiken in ere houdt, maar er niet vanuit gaat dat er goddelijke machten bestaan?
- c *Meletos*: Die is er niet.  
*Sokrates*: Wat een medewerking om, zij het met moeite, onder de druk van de aanwezigen te antwoorden! Volgens u houd ik er dus bepaalde oude of nieuwe religieuze gewoonten en gebruiken op na en die onderwijs ik aan anderen? Volgens uw aanklacht houd ik er dus bepaalde religieuze gewoonten op na en dat hebt u onder ede bevestigd. Maar als ik er religieuze gewoonten op na houd, dan moet ik er toch ook vanuit gaan dat er goddelijke machten bestaan. Dat kan toch niet anders? Dat moet wel. U antwoordt niet, dus ik denk dat u er niets tegenin te brengen hebt. Rekenen wij goddelijke machten tot goden of zijn het afstammelingen van goden? Wat vindt u?
- d *Meletos*: Oh, zeker.  
*Sokrates*: Als ik dus, zoals u zelf zegt, in goddelijke machten geloof en als goddelijke machten bepaalde goden zijn, dan slaat dat op wat ik bedoelde, toen ik zei: 'Hij spreekt in raadselen en steekt de draak met ons.' Ik zou niet in goden geloven en toch ook wel, omdat ik in goddelijke machten geloof! Maar als goddelijke machten een soort bastaard-godenkinderen zijn, van nimfen of andere wezens, welk zinnig mens denkt dan dat kinderen van goden geen goden zijn? Dat is toch even absurd als te denken dat er muilezels bestaan, maar geen paarden en ezels?
- e Maar, Meletos, u hebt deze aanklacht vast ingediend om ons te testen, of omdat u niet in staat bent mij een echte misdaad in de schoenen te schuiven. Hoe denkt u iemand, die maar een klein beetje nadenkt, te kunnen overtuigen dat dezelfde persoon respect heeft voor goddelijke machten en goden, en tegelijkertijd geen respect heeft voor goddelijke machten, goden en halfgoden? Dat is toch onmogelijk?
- 28a Wel, burgers van Athene, dat ik geen overtreding hebt begaan in de zin van Meletos' aanklacht, is naar mijn mening voldoende weerlegd. Genoeg daarover.  
 Zoals ik al eerder zei, hebben veel burgers een geweldige hekel aan mij, dat weet u maar al te goed. En als er iets is dat mij het leven kan kosten, dan is het die afgunst. Niet de aanklacht van Meletos of Anytos, maar de laster en afgunst van de meerderheid van de burgers. Vele andere, volledig onschuldige mensen zijn hiervan het slachtoffer geworden en ik denk dat er meer zullen volgen. Dat stopt niet bij mij.  
 Iemand zou misschien kunnen vragen: schaamt u zich niet, Sokrates, dat u uw leven hebt gewijd aan een missie die nu tot uw dood kan leiden? Zo iemand zou ik terecht antwoorden: u stelt niet de goede vraag, beste man. Denkt u dat een mens, hoe eenvoudig ook, zich moet bekommeren om leven of dood, in plaats van zich af te vragen of wat hij doet rechtvaardig is of niet, en wel of niet bijdraagt aan het goede leven? Volgens u moeten alle helden en andere mannen die in Troje gesneuveld zijn zich schamen. Zoals bijvoorbeeld de zoon van Thetis<sup>j</sup>, die meer beducht was voor dreigende schande dan voor dreigend gevaar. Zijn moeder - een godin nota bene - zei ongeveer het volgende, toen hij Hektor wilde gaan doden: 'Jongen, als je de dood van jouw vriend Patroklos wil wreken

- door Hektor te doden, dan zul je zelf ook sterven. Want,' zei ze, jouw lot is verbonden met dat van Hektor.' Toen Achilles dat hoorde, schudde hij de gedachte aan de dood en het gevaar van zich af, want zijn angst was veel groter om als een lafaard voort te moeten
- d leven, zonder zijn vriend te hebben gewroken, en dus zei hij: 'Laat me dan meteen sterven nadat ik me op die schurk heb gewroken, liever dan als voorwerp van spot achter te blijven bij de schepen met de gebogen stevens, als een loze ballast voor de aarde.' Denkt u echt dat hij iets gaf om dood of gevaar?
- Burgers van Athene, zo is het toch? Wat je voor jezelf het beste vindt om te doen of als het je door een meerdere is opgedragen, dat moet je volgens mij doen, met minder oog voor de risico's van dood of andere gevaren dan voor het risico van schande.
- Burgers van Athene, ik zou beslist verkeerd hebben gehandeld als ik in Potidaia, in
- e Amphipolis en bij Delion<sup>k</sup> niet, evenals alle anderen met het risico om te sterven, op mijn post was gebleven die de door u gekozen legerleiders mij hadden aangewezen.
- Zo zou het ook verkeerd zijn geweest als ik de opdracht naast me had neergelegd, die de god mij naar ik meen heeft gegeven, om mijn leven in dienst te stellen van het zoeken naar wijsheid door mijzelf en anderen in gesprek te onderzoeken, omdat ik bang was voor de dood of ander onheil. Dat zou helemaal verkeerd zijn, en met recht zou men mij dan voor
- 29a een rechtbank kunnen slepen wegens disrespect voor de god en het negeren van de orakeluitspraak uit angst voor de dood, omdat ik onterecht meen wijs te zijn. Angst voor de dood is immers gebaseerd op een wijsheid, waarover je niet kunt beschikken. Je denkt te weten wat je niet kunt weten. Niemand weet bijvoorbeeld of de dood niet de grootste genade is die je kan overkomen, terwijl wij de dood vrezen als de ergste ramp die ons kan overkomen. Is dat niet de meest schandelijke vorm van domheid, dat je je verbeeldt te weten wat je niet weet?
- b Burgers, misschien verschil ik ook in dit opzicht van de meeste mensen. Als ik echter al zou beweren dat ik enige wijsheid in pacht heb, dan wel hiervan, dat ik amper op de hoogte ben van de gang van zaken in de onderwereld. Maar ook al weet ik daar bijna niets van, ik weet heel goed dat het verkeerd en schandalig is, om geen gevolg te geven aan de opdracht van een meerdere, god of mens. Liever ben ik bang en loop ik weg voor dingen waarvan ik weet dat ze verkeerd zijn, dan voor dingen waarvan ik niet weet of ze misschien verkeerd of misschien goed zijn.
- Stel dat u me nu vrijspreekt en u niet door Anytos laat overtuigen. Anytos zei immers dat
- c deze rechtszaak helemaal niet nodig was, maar dat ik wel de doodstraf moet krijgen nu ik hier toch ben. Hij voegde er immers aan toe, dat als we Sokrates laten gaan hij uw kinderen helemaal zal bederven, als ze geloven wat hij zegt. Stel dat u nu tegen mij zou zeggen: 'Sokrates, wij zullen nu niet luisteren naar Anytos, maar we laten u gaan op voorwaarde dat u zich niet langer bezighoudt met zelfonderzoek en filosofie. Als u wordt betrap, omdat u het toch doet, dan sterft u.' Als u me op die voorwaarde zou laten gaan,
- d zou ik daarop als volgt reageren: Burgers van Athene, ik respecteer en waardeer u, maar ik geef liever gehoor aan de orakeluitspraak dan aan u. Zolang als ik leef en ertoe in staat ben, zal ik niet ophouden met de wijsheid lief te hebben, en wie van u ik ook tegenkom, zal ik vermanend aanspreken op geen andere manier dan ik gewend ben, met de volgende woorden: 'Geachte burger van Athene, inwoner van de stad die vermaard is om haar wijsheid en macht, schaamt u zich niet dat u er alleen maar mee bezig bent om zoveel mogelijk materiële rijkdom te vergaren en roem en eer, en geen enkele tijd en aandacht
- e besteed aan uw geestelijk welzijn en aan de essentie der dingen en u zich niet bekommert om uw zielenheil?' En wanneer iemand van u me ongelijk zou geven en zou zeggen dat hij

- zich daar wel degelijk om bekommert, dan liet ik hem niet gaan maar dan zou ik meteen met hem in gesprek gaan en doorvragen en hem uithoren. En als het me duidelijk werd dat hij niet het goede leven leidde, hoewel hij dat wel beweerde, dan zou ik hem voor de
- 30a voeten gooien dat hij het belangrijkste het laagst waardeerde en het onbelangrijkste het hoogst. Dat zou ik doen bij wie ik ook maar tegenkom, jong en oud, vreemdeling en stadgenoot, maar natuurlijk vooral bij stadgenoten, omdat die me het dierbaarst zijn. U moet goed weten dat het orakel mij dit opdraagt, en voor mij staat vast dat de stad nimmer een groter goed op haar weg vond dan mijn dienst aan de god. Ik doe immers niets anders dan rondlopen en jong en oud aan hun verstand brengen dat ze zich in de allereerste plaats moeten bekommeren om hun ziel en niet zozeer om hun lichaam en hun bezittingen. In gesprek maak ik ze duidelijk dat het goede leven niet voortkomt uit materieel bezit, maar dat welvaart en alle andere goede dingen voortkomen uit een op het goede gericht leven,
- b zowel voor het individu als voor de gemeenschap. Hoe kan ik de jeugd bederven door dat te beweren, dat kan toch niet? En als iemand durft te zeggen dat ik iets anders beweer dan dit, dan praat hij onzin. Daarom zeg ik u, burgers van Athene, of u nu gehoor geeft aan de eis van Anytos of niet, of u me nu vrijspreekt of niet, ik zal niet van mijn pad afwijken, ook al moet ik er vele doden voor sterven.
- Windt u niet op, burgers, maar doe wat ik u heb gevraagd. Verstoor mijn pleidooi niet,
- c maar luister; waarschijnlijk hebt u daar nog wat aan ook. Misschien ga ik u nu iets zeggen, waarop u luid zou willen reageren, maar laat dat alstublieft. U moet goed weten dat als u mij, zoals ik ben, ter dood brengt u daarmee uzelf meer kwaad doet dan mij. De aanklachten van Meletos en Anytos deren mij niet. Dat is onmogelijk! Want volgens mij is het onmogelijk dat het goddelijke orakel ondeugd prefereert boven deugd. Mijn
- d tegenstander kan mij misschien doden, verbannen of mij van mijn burgerrechten beroven. Evenals vele anderen denkt hij misschien dat hij mij daarmee kwaad doet, maar zo zie ik het niet. Hij doet eerder zichzelf kwaad door een onschuldig mens ter dood te brengen. Nu moet u niet denken, burgers van Athene, dat ik hier een verdedigingsrede houdt in mijn eigen belang. Nee, eerder in dat van u, opdat u niet, door mij te veroordelen, het geschenk dat de god niet op waarde schat. Want als u mij ombrengt, vindt u niet makkelijk weer een
- e ander die de stad, hoe gek het ook klinkt, op haar huid zit als een horzel een paard. De stad is dan wel groot en edel, maar door de onvermijdelijke traagheid van haar omvang moet zij evenals een paard door een horzel gestoken worden om wakker te blijven. Misschien heeft de god mij wel daarom aan de stad verbonden, om de hele dag door niets anders te doen dan u wakker te schudden, door iedereen vragen te stellen en in verlegenheid te
- 31a brengen. Een ander die bereid is dat te doen, zal niet gauw weer opduiken, burgers. Als u mij gelooft, zult u me sparen. Misschien wordt u door mijn gedrag net zo getergd als mensen die in hun slaap worden gestoord en kunt u me wel slaan en zomaar doden, zoals Anytos wil. Dan kunt u immers de rest van uw leven rustig slapen, tenzij de godheid u een ander stuurt om zich om u te bekommeren. Uit het volgende kunt u opmaken, dat de god mij als een geschenk aan de stad heeft gegeven.
- Al jaren lang negeer ik mijn eigen belang en doe niets aan het aan het verwerven van enig
- b bezit. In uw belang ben ik voortdurend op pad om als een vader of oudere broer u aan te sporen u te richten op het goede leven. Zoiets is toch niet gewoon voor een mens! Als ik daar nou enig voordeel van had gehad en er iets mee zou hebben verdiend dan zou al dat aansporen nog verklaarbaar zijn geweest. Maar u hebt zelf kunnen zien dat mijn aanklagers, die er niet voor terugschrikken mij van alles te beschuldigen, er niet in zijn geslaagd een getuige op te roepen die zegt dat ik ooit een beloning heb ontvangen of

- c gevraagd. Ik denk trouwens dat ik een betrouwbaar bewijs heb voor wat ik zeg, namelijk mijn armoede.
- Het lijkt misschien vreemd dat ik rondloop en op eigen houtje met mensen indringende gesprekken aanknoop over hun manier van leven, zonder de moeite te nemen naar uw volksvergadering te komen om in het openbaar de stad raad te geven. Nu hebt u mij al vaak bij verschillende gelegenheden horen zeggen dat de reden hiervoor is dat ik van tijd tot tijd een goddelijke aanwijzingen krijg. Dat is wat Meletos nu juist in zijn aanklacht belachelijk maakt. Ik heb het al van jongs af; het is een innerlijke stem die mij steeds wanneer ik haar hoor, ervan afhoudt te doen wat ik van plan was, maar die mij nooit ergens toe aanzet. Dit is het wat mij ervan weerhoudt me bezig te houden met het bestuur van de stad. En dat is maar goed ook! Want u moet weten, burger van Athene, als ik mij met het bestuur van de stad was gaan bemoeien, zou ik al lang geleden ter dood zijn gebracht en dan had ik niemand van dienst kunnen zijn.
- e 32a Neemt u het mij maar niet kwalijk dat ik de waarheid spreek. Geen mens brengt het er immers levend af indien hij probeert te verhinderen dat er onrechtvaardige en onwettige dingen gebeuren in de stad, en daartoe onverschrokken stelling neemt in een volksvergadering. Iemand die zich duidelijk uitspreekt tegen het onrecht en dat wil overleven, moet wel een gewone burger zijn en geen bestuurder van de stad. Dat kan ik u bewijzen aan de hand van feiten, want die stelt u meer op prijs dan mooie verhalen. Luister maar naar wat mij is overkomen. Dan weet u dat ik nooit toegeef aan onrechtvaardigheid uit vrees voor de dood, en dat ik door die onbuigzaamheid al dood had kunnen zijn. Ik zal u een niet zo aangenaam, maar waargebeurd verhaal vertellen over de rechtspraak in de stad. Want, burgers van Athene, het enige openbare ambt dat ik in de stad uitoefende was dat van raadslid. Toen ons stadsdeel net het dagelijks bestuur moest verzorgen, gebeurde het volgende.<sup>1</sup> Uw rechtbank wilde de tien veldheren, die na de zeeslag<sup>m</sup> de drenkelingen niet hadden geborgen, collectief berechten. Dit was in strijd met de wet, zoals ook later door allen werd toegegeven. Ik verzette me toen als enige van de raadsleden tegen die wederrechtelijke opdracht. En hoewel de retoren al klaar stonden om me aan te geven en op te pakken en u hen luidruchtig ondersteunde, vond ik het beter om met de wet en het recht aan mijn zijde mij hiertegen te verzetten, dan me uit angst voor gevangenis of dood te schikken in uw onrechtvaardige beslissingen. Toen bestond de democratie hier trouwens nog. En toen dat een oligarchie was geworden, lieten de 'dertig' mij met vier anderen naar hun vergadering komen en droegen ons op, Leon, een inwoner van Salamis, uit Salamis te gaan halen om hem ter dood te brengen. Vele andere mensen kregen dergelijke opdrachten, want zoveel mogelijk mensen moesten bij het misdadige beleid worden ingeschakeld. Ook toen heb ik niet met woorden, maar met daden getoond dat, als ik het zo mag stellen, de dood me koud laat en dat mij er alles aan gelegen is niets te doen wat onrechtvaardig en oneerlijk is. Die hele regentengroep kreeg me met al hun machtsvertoon niet zo ver dat ik uit angst iets deed wat onrechtvaardig was. Toen we die vergadering verlieten, vertrokken er vier naar Salamis om Leon te arresteren en ik ging gewoon naar huis.
- Het is best mogelijk dat het me de kop had gekost, als die regering niet snel was afgezet.
- e Velen van u zijn hiervan getuige geweest. Denkt u echt dat ik zo oud zou zijn geworden, als ik een openbaar ambt had bekleed terwijl ik me bleef gedragen zoals een goed mens betaamt, waarbij ik zoals behoort voorrang gaf aan wat rechtvaardig is en dat het meest waardeerde? Natuurlijk niet, burgers van Athene. Dat had niemand gekund. Het zal u duidelijk worden dat ik mijn leven lang zowel in het openbaar als privé dezelfde ben

- 33a geweest als nu. Ik heb nooit van wie dan ook geaccepteerd dat hij onrechtvaardig handelde, ook niet van mijn zogenaamde leerlingen, zoals mijn lasteraars ze noemen. Ik heb nooit en te nimmer aan iemand les gegeven. Iedereen, jong en oud, mag met mij in dialoog gaan of mij een dialoog horen voeren, daar heb ik geen enkel bezwaar tegen. Daar vraag ik geen enkele beloning voor. Of je nu arm bent of rijk dat maakt niet uit, iedereen
- b benader ik met mijn vragen en wie wil kan met mij in dialoog gaan. En of mijn gespreksgenoten daar baat bij hebben of niet, daarvoor kan ik niet verantwoordelijk worden gesteld, want ik heb ze nooit iets willen leren of ergens van overtuigen. En als iemand beweert dat hij ooit privé<sup>n</sup> iets van me heeft geleerd of gehoord wat niet ook alle anderen konden horen, dan spreekt hij niet de waarheid, als u dat maar weet. Waarom zijn er dan toch mensen die graag met me om gaan? Dat heb ik al verteld, burgers
- c van Athene. Ik onthulde immers de onwaarheid. Het spreekt ze aan, als iemand die denkt het te weten, wordt ondervraagd en het dan niet blijkt te weten. Dat is toch aardig? Ik heb het u al gezegd dat deze manier van optreden mij is opgedragen door de god. Dat is gebeurd door middel van het orakel en door dromen en door alle middelen waarmee goddelijke machten aan mensen opdrachten geven. Dat mijn verhaal klopt, Atheners, is makkelijk te controleren. Als ik jongeren bederf of vroeger heb bedorven, zouden er nu toch een paar, die inmiddels ouder zijn geworden,
- d naar voren kunnen komen om mij aan te klagen als zij vinden dat ik hun vroeger kwaad heb gedaan. En als ze dat zelf niet willen, kunnen toch hun familieleden, vaders, broers of anderen, het nu komen vertellen, wat ik volgens hen vroeger hun familieleden heb aangedaan. Velen van hen zijn immers hier aanwezig. Ik zie ze, daar! Kritoon om te beginnen, een man van mijn leeftijd en uit mijn buurt, en hier, de vader van Kritoboulos.
- e Verder Lysanias uit Sphettos, en hier, de vader van Aischines. En daar Antiphon uit Kephisia, de vader van Epigenes. En daar, verderop, nog anderen, Nikostratos, de zoon van Theozotides, de broer van Theodotos. Zelf is die inmiddels dood, dus hij kan zijn broer niet meer smeken om van een aanklacht af te zien. En hier Paralos, de zoon van Demodokos, broer van Theages. En daar Adeimantos, zoon van Aristoon, en daar nog zijn broer Platoon en Aiantodoros, van wie Apollodoros daar een broer is. Zo kan ik er nog
- 34a velen noemen. Meletos had in zijn aanklacht toch op z'n minst één van hen als getuige moeten oproepen. En als hij daar toen niet aan heeft gedacht, dan kan hij dat alsnog doen; ik maak graag voor hem plaats. Laat hij het alsjeblieft zeggen als hij dat wil. Maar waarschijnlijk gebeurt precies het omgekeerde, beste burgers. Zij zullen pleiten voor mij, die volgens de aanklacht van Meletos en Anytos hun familieleden bedierf en kwaad berokkende. Die zogenaamd door mij bedorvenen zouden nog een goede reden kunnen
- b hebben om mij te hulp te komen. Maar de oudere familieleden, die niets met mij te maken hebben gehad, hebben geen andere reden om mij te hulp te komen dan de enige juiste en ware reden, namelijk dat Meletos liegt en dat mijn verhaal klopt! Het zij zo, burgers. Dit is zo ongeveer wat ik ter verdediging kan aanvoeren. Misschien schaamt iemand van u zich wel, als hij terugdenkt aan zijn eigen gedrag in een heel wat
- c minder belangrijk proces dan dit. Hoe hij met tranen in de ogen geprobeerd heeft bij de rechters medelijden op te wekken en daarvoor zijn kinderen, familieleden en vrienden naar voren liet komen. Hoewel ik mij, naar ik begin te begrijpen, in een zeer kritieke situatie bevind, doe ik dat allemaal niet. Misschien dat iemand van u mijn gedrag juist verwaand vindt en daarom uit boosheid een tegenstem uitbrengt. Als iemand dit vindt, wat me overigens niet waarschijnlijk lijkt, zou ik het volgende tegen hem willen zeggen. Mijn
- d beste, ik heb ook familie. Om met Homeros te spreken: 'ik ben niet geboren uit een eik of

- een rots', maar uit mensen. Ik heb ik een gezin met drie zonen, beste burgers, één die al wat ouder is en twee jongere. Maar toch laat ik geen van hen hierheen komen om u te smeken mij vrij te spreken. Waarom niet? Niet uit trots of gebrek aan respect voor u, burgers. Afgezien van de vraag of ik bang ben voor de dood, lijkt het mij niet gepast om dat te doen voor mijn reputatie en die van u en van de hele stad, gezien mijn gevorderde leeftijd en mijn goede naam, die ik al dan niet terecht geniet.
- Van Sokrates wordt in ieder geval gezegd dat hij zich anders gedraagt dan de andere mensen. Als iemand van u die over enige moed of wijsheid of een andere goede eigenschap beschikt zich zo zou gedragen, dan is dat beschamend. Toch heb ik dikwijls keurige burgers in de beklaagdenbank rare bokkesprongen zien maken. Alsof hun iets verschrikkelijks zou overkomen, als zij ter dood werden veroordeeld; alsof zij eeuwig zouden blijven leven als u hen niet doodde. Ik ben van mening dat zij schande over de stad brengen, omdat ook vreemdelingen zouden kunnen denken dat vooraanstaande Atheners, die door hun medeburgers worden beloond met publieke ambten en andere eerbewijzen, eigenlijk slappelingen zijn.
- Wie enig zelfrespect heeft hoort zich niet zo te gedragen, burgers van Athene, en als het toch gebeurt, dan moet u, rechters, er niet aan toegeven. Dan moet u laten zien dat u een burger die zulke scènes opvoert en de stad te schande maakt, eerder veroordeelt dan iemand die zich rustig houdt.
- Maar nog los van een goede naam lijkt het me niet juist, burgers, een rechter te willen vermurwen om zodoende vrijgesproken te worden. Wij moeten hem feiten geven en hem daarmee overtuigen. Want de rechter zit hier niet om het recht uit vriendelijkheid om te buigen, maar om recht te doen. Hij heeft gezworen geen gunsten te schenken naar willekeur, maar om recht te spreken volgens de wet. Wij mogen er dus geen gewoonte van maken u ertoe aan te zetten uw eed te breken en u mag er zelf ook niet aan wennen, want dat is voor geen van ons beide goed.
- Vraag mij daarom niet, burgers van Athene, om mij tegenover u te gedragen op een wijze die niet eervol is, noch rechtvaardig en die niet getuigt van respect voor de goden. Vooral niet omdat ik door Meletos juist beschuldigd word van gebrek aan respect voor de goden. Een ding is wel duidelijk: als ik met smeekbeden u zou kunnen overreden tot het breken van uw eed, dan zou ik u ertoe aanzetten niet in goden te geloven, en met zo'n onbeholpen verdediging zou ik mijzelf ervan beschuldigen de goden niet te respecteren. Maar daar is geen sprake van, burgers van Athene. Niemand van mijn aanklagers vervult zo getrouw zijn godsdienstige plichten als ik. Aan u en aan de godheid vertrouw ik het toe over mij een oordeel te vellen, zoals het beste is voor mij en voor u.

*Sokrates wordt schuldig bevonden en mag een alternatieve straf voorstellen.*

- 36a *Sokrates:* Ik ben niet geschokt, burgers van Athene, dat u mij bij deze stemming schuldig verklaart, maar het geeft mij wel te denken. Wat hier gebeurd is, komt voor mij niet onverwacht, maar wat mij wel verbaast, is de verhouding van de voor- en tegenstemmers. In ieder geval had ik niet gedacht dat er zo weinig verschil zou zijn. Ik had op een grote meerderheid gerekend, maar nu blijkt dat het maar dertig stemmen scheelt of ik was vrijgesproken. Eigenlijk vind ik dat ik, wat Meletos betreft, nu zelfs vrijgesproken ben en niet alleen vrijgesproken! Het zal trouwens ieder duidelijk zijn dat als Anytos en Lykoon niet naar voren waren gekomen om mij te beschuldigen, hij zelfs duizend drachmen had

- b moeten betalen, omdat hij niet eens een vijfde van de stemmen zou hebben gekregen.<sup>o</sup> Die man eist dus mijn dood. Welaan, burgers van Athene, welk tegenvoorstel zal ik u doen? Natuurlijk wat ik verdien, nietwaar? Welke straf of boete verdien ik nu en wat was mijn motief om in mijn leven geen rust te zoeken? Waarom ging ik voorbij aan de dingen waar de meesten zich druk over maken: geld verdienen, het beheren van bezit, militaire ambten, publieke toespraken en de verschillende openbare ambten, politieke partijen en
- c twisten die in de stad bestaan? Waarom vond ik het verstandig om mij hiermee niet in te laten? Waarom vermeed ik het verzeild te raken in situaties waarin ik u noch mijzelf van enig nut kon zijn? Waarom spande ik mij in om voor ieder van u, in mijn woorden, de grootste weldaad te verrichten door u aan te sporen u niet zozeer te bekommeren om uw bezittingen, maar vooral om uw eigen goede en verstandige leven, en u niet te bekommeren om de bezittingen van de stad, maar om de stad zelf, en ook op dezelfde manier voor de andere zaken te zorgen? Wat verdient nu een man als ik? Iets goeds,
- d burgers van Athene, als ik een voorstel moet doen dat echt strookt met mijn verdienste. Iets goeds dat passend is voor mij. Wat is passend voor een eenvoudig man als ik die u een dienst bewijst en die bovendien de tijd moet hebben om u aan te sporen? Niets, burgers van Athene, ligt in zo'n geval meer voor de hand dan mij te laten eten in het Prytaneion<sup>p</sup>. Daarvoor komt ik veel eerder in aanmerking dan iemand van u die te paard of met een twee- of vierspan gewonnen heeft bij de Olympische Spelen. Die maakt dat u denkt dat u gelukkig bent, maar ik maak dat u het ook echt bent. Die ander heeft geen behoefte aan ondersteuning, maar ik wel. Als ik dus een voorstel moet doen overeenkomstig mijn
- e verdienste, dan stel ik voor: verzorging in het Prytaneion.
- 37a Misschien denkt u dat ik dit zeg uit een soort verwaandheid, net als toen ik sprak over dat jammeren en smeken. Maar zo is het niet, Atheners, ik ben er oprecht van overtuigd dat ik nooit met opzet iemand kwaad heb gedaan. Maar u heb ik daar niet van kunnen overtuigen, want we hebben maar korte tijd met elkaar kunnen spreken. Als u, zoals in sommige andere steden, een wet had die bepaalt dat over doodstraf niet in één dag beslist mag worden, maar pas na een paar dagen, dan zou u overtuigd kunnen worden. Maar nu is
- b het niet gemakkelijk in zo'n korte tijd zulke sterke vooroordelen op te lossen. En omdat ik ervan overtuigd ben dat ik niemand kwaad doe, zal ik vast en zeker mezelf geen kwaad doen en over mezelf zeggen dat ik iets slechts verdien en dus voor mezelf een straf voorstellen die daarmee overeenstemt. Waarom zou ik? Soms om niet te hoeven ondergaan wat Meletos als straf voorstelt en waarvan ik zeg niet te weten of het goed is of slecht? Moet ik in plaats daarvan iets kiezen waarvan ik zeker weet dat het slecht is? Wat moet ik dan voorstellen? Gevangenisstraf soms? En waarom zou ik in gevangenschap
- c moeten leven, steeds overgeleverd aan de willekeur van wie aan de macht is? Moet ik soms een boete voorstellen en gevangen blijven tot die is afbetaald? Maar dat komt op hetzelfde neer als wat ik al heb gezegd. Waar moet ik immers het geld vandaan halen? Zal ik dan verbanning voorstellen? Die straf zou u mij misschien wel willen opleggen. Maar dan zou ik wel heel erg aan het leven gehecht zijn. Want denkt u echt dat ik zo dom ben dat ik niet zou kunnen bedenken, dat als u hier in Athene genoeg hebt van mijn
- d gesprekken, omdat het u irriteert en het te pijnlijk voor u is, en u mij daarom de stad wil uitzetten, dat burgers van andere steden mij dan wel zullen accepteren? Dat is toch heel onwaarschijnlijk, Atheners!
- Een mooi leven zou me beschoren zijn, als ik op mijn leeftijd deze stad zou moeten verlaten en van de ene naar de andere stad zou moeten trekken, omdat ik steeds weer weggejaagd word. Want ik weet zeker dat waar ik ook heenga, de jeugd naar me zal

- komen luisteren, net als hier. En als ik ze wegstuur, dringen ze er bij de volwassenen op aan om mij weg te sturen. En als ik ze niet wegstuur, dan zullen hun vaders en andere
- e familieleden mij wel wegsturen, ter wille van de jeugd.
- Iemand zou nu kunnen zeggen: 'Maar, Sokrates, kunt u dan niet zwijgen en uw mond houden, als u Athene verlaat?' Wel, dit is aan velen van u heel moeilijk duidelijk te maken. Want als ik zeg dat ik dan ongehoorzaam ben aan de god en dat ik daarom onmogelijk mijn mond kan houden, zult u me niet geloven en zeggen dat ik een grapje maak. Maar als
- 38a ik zeg dat het de grootste genade is voor een mens om dag in dag uit te mogen spreken over het goede in een mens en over al die andere kwaliteiten die ik bespreek en onderzoek bij mezelf en anderen, en dat leven zonder zo'n onderzoek zelfs niet waard is geleefd te worden, dan zult u me nog minder geloven. Het is precies zoals ik zeg, want volgens mij verdien ik geen enkel kwaad, maar het is vrijwel onmogelijk om u te overtuigen. Als ik over geld beschikte, had ik gevraagd om een boete zo hoog als ik maar kon opbrengen, dat
- b zou geen probleem voor me zijn. Maar ik heb geen geld dus dat is niet mogelijk is, tenzij u me een boete oplegt die ik wel kan opbrengen. Misschien kan ik een mina zilver opbrengen, laat ik dat dan maar voorstellen. Maar, burgers, Platoon daar en Kritoon en Kritoboulos en Apollodoros vinden dat ik dertig minae moet voorstellen en zij staan borg.
  - c Als ik dat voorstel, staan zij borg, zij kunnen dat dragen.

- Sokrates' alternatief wordt weggestemd, dus wordt Meletos' eis ingewilligd: doodstraf.*  
*Sokrates:* Het zal niet lang duren, burgers van Athene, voordat degenen die de stad in een kwaad daglicht willen stellen, u zullen verwijten dat u Sokrates ter dood hebt gebracht, een wijs man. Dat ben ik niet, maar zij zullen zeggen dat ik wijs ben, om het u aan te wijven. Als u deze zaak even had uitgesteld, was mijn dood u vanzelf in de schoot geworpen. U kunt zien hoe oud ik ben en hoe ver mijn leven al is gevorderd en vlakbij de dood is. Ik zeg dit niet tegen u allemaal, maar alleen tot degenen die voor mijn dood hebben gestemd. En tegen hen zeg ik dan ook nog dit: misschien denkt u, burgers, dat ik ben veroordeeld
- d omdat het me aan de juiste woorden ontbrak om u te overreden, als ik tenminste alles op alles had willen zetten om een veroordeling te ontlopen. Maar zo is het niet. Ik ben inderdaad veroordeeld, omdat het me aan iets ontbrak; niet aan de juiste woorden, maar wel aan brutaliteit en schaamteloosheid en aan bereidheid om te zeggen wat u het liefst had willen horen. Ik herhaal het, u had me vast willen horen jammeren en klagen en me dingen laten doen en zeggen die beneden mijn waardigheid zijn en die u gewend bent van anderen te horen. Het is echter niet mijn gewoonte om uit angst voor gevaar mij op een
  - e onwaardige manier te gedragen. Ik heb daarom geen spijt van mijn verdediging, want ik sterf liever na deze verdediging dan dat ik blijf leven na een onwaardige verdediging. Want noch voor de rechtbank noch in een oorlog mag ik of iemand anders er tot elke prijs op uit zijn, aan de dood te ontsnappen. Ook in de oorlog blijkt men immers vaak aan de
  - 39a dood te kunnen ontsnappen, door de wapens neer te gooien en de achtervolgers om genade te smeken. In iedere hachelijke situatie zijn er allerlei manieren om aan de dood te ontkomen, als men maar bereid is tot het uiterste te gaan. En, burgers, misschien is het wel helemaal niet zo moeilijk om aan de dood te ontsnappen, maar veel moeilijker is het om te ontkomen aan de smaad, want die is zelfs de dood te vlug af.
- Omdat ik nu zo traag en oud ben, kom ik in de greep van het langzame, maar mijn aanklagers, die alert zijn en fel, komen in de greep van het snelle: de smaad. En zo zullen wij uiteengaan: ik door u veroordeeld tot de dood en zij veroordeeld door de waarheid tot

- b slechtheid en onrechtvaardigheid. Ik onderga mijn vonnis en zij het hunne. Het zal wel zo hebben moeten lopen; ik vind het goed zo.

En nu wil ik u die mij hebt veroordeeld, nog graag iets voorspellen. Want ik ben nu beland op het punt waar mensen het diepste inzicht hebben, namelijk vlak voordat ze gaan

- c sterven. Dus zeg ik u, burgers die mijn dood hebben gewild, na mijn dood wacht u een straf, die bij Zeus veel zwaarder zal zijn dan u mij met de dood hebt toebedeeld. U hebt immers zo gehandeld in de veronderstelling daarmee ontheven te zijn van verantwoording te moeten afleggen over uw leven, maar, zeg ik u, precies het omgekeerde is het geval. Want u zult hierdoor juist aan veel meer mensen rekenschap moeten afleggen. Tot nu toe heb ik die daarvan weerhouden, zonder dat u dat beseft. Maar ze zullen het u moeilijker
- d maken omdat ze jonger zijn en u zich meer zult ergeren. Want als u denkt dat u door mensen ter dood te brengen een halt kunt toeroepen aan het verwijt dat u niet het goede leven leidt, dan hebt u het niet begrepen. Die uitweg is onmogelijk en onjuist. Het is het eenvoudigste en beste om andere mensen zo min mogelijk schade te berokkenen en u in te spannen zelf zo goed mogelijk te leven. Met deze voorspelling neem ik afscheid van degenen die mij veroordeeld hebben.
- e Met degenen die voor mijn vrijspraak hebben gestemd, zou ik graag nog wat napraten over de hele gang van zaken, zolang de rechters nog bezig zijn en ik niet ben vertrokken naar de plaats van de terechtstelling. Blijf nog even bij mij, vrienden. Want wat let ons om met elkaar te praten zolang er tijd is? U, mijn vrienden, wil ik duidelijk maken wat ik denk dat mij hier is overkomen. Rechters - ja, u noem ik inderdaad rechters -, ik heb iets

40a wonderlijks beleefd.

Ik ben eraan gewend regelmatig en ook bij kleine aangelegenheden aanwijzingen te krijgen van mijn daimoon. als ik op het punt stond iets verkeerd te doen. Maar vandaag is mij, zoals u hebt kunnen zien, iets is overkomen, wat als het ergste beschouwd wordt dat een mens kan overkomen. Toen ik echter vanmorgen van huis ging, kwam er geen verzet van die god en ook niet toen ik voor deze rechtbank verscheen. Tijdens mijn pleidooi was

- b er evenmin verzet bij enig punt dat ik naar voren wilde brengen. Toch snoerde die stem me bij andere redevoeringen herhaaldelijk de mond. Maar nu, in deze zaak, klonk er geen enkel bezwaar tegen wat ik deed of zei. Wat is daar volgens mij de reden van?
- c Ik zal het u zeggen: wat mij nu is overkomen, moet iets goeds zijn. En diegenen onder ons die de dood als een verschrikking beschouwen, hebben het dus verkeerd. Het gebeurde laat dit duidelijk zien. Want de gebruikelijk aanwijzing om mij te weerhouden iets te doen wat niet goed is, is uitgebleven.

Laten we ook op een andere manier nog eens nagaan of we mogen verwachten dat dit goed is. Want dood zijn is hetzij een situatie van niets-zijn waarin de dode zich van niets bewust is, of - zoals wel wordt gezegd - een verandering of verhuizing van de ziel naar een andere plek; het is één van beide. Is men zich van niets bewust, zoals in diepe slaap, zelfs zonder dromen, dan moet de dood verbazingwekkende voordelen bieden. Want ik denk dat als

- d iemand een nacht waarin hij zo goed sliep dat hij helemaal niet droomde, zou moeten vergelijken met alle andere nachten en dagen van zijn leven en vervolgens zou moeten zeggen hoeveel dagen en nachten prettiger waren dan die nacht - mij dunkt dat iedereen, en zelfs de grootste koning, zou vinden dat die op één hand te tellen zijn. Als de dood zo is, noem ik dat een voordeel. Want op die manier duurt de dood niet langer dan een nacht.
- e Maar als de dood een soort verhuizing naar elders is, en indien het waar is wat gezegd wordt, dat alle gestorvenen daar verblijven, dan is dat toch het beste wat je kan

- overkomen, rechters? Want als je alle zogenaamde rechters kunt achterlaten en in de Hades alle echte rechters vindt die daar recht spreken, dan kan er toch geen enkel bezwaar zijn tegen zo'n verhuizing? Rechters zoals: Minos en Rhadamanthos, en Aiakos en Triptolemos, en allerlei andere goddelijke mensen die tijdens hun leven rechter waren? Hoeveel zou iemand van u er niet voor over hebben om Orpheus te ontmoeten, of Mousaios, en Hesiodos en Homeros? Als dat waar is, wil ik graag sterven; want het lijkt me geweldig om daar te verblijven waar ik Palamedes kan tegenkomen en Ajax, zoon van Telamoon, of een van de andere klassieke helden die door een onrechtvaardig oordeel aan hun eind kwamen. Ik geloof echt dat het niet onaardig zou zijn om dan mijn ervaring te vergelijken met de hunne. En het liefste zou ik met degenen die daar verblijven in gesprek willen gaan en onderzoeken wie van hen wijs is en wie het denkt te zijn, maar het niet is. Wat zou iemand er niet voor over hebben, beste rechters, om in de leer te gaan bij degene die het hele leger van Troje aanvoerde, of bij Odysseus of Sisyphos, of de talloze anderen die ik zou kunnen noemen, mannen en vrouwen? Met die mensen samen zijn, gesprekken met ze voeren en ze eindeloos vragen kunnen stellen, dat zou toch onmetelijke vreugde betekenen? Ik denk niet dat zij daarom iemand ter door veroordelen. Als het waar is wat gezegd wordt, zijn zij veel gelukkiger dan de mensen hier en voor de rest van de tijd onsterfelijk.
- Maar ook u, rechters, moet de dood vol goede moed tegemoet zien en u bewust blijven van die ene waarheid dat voor een goed mens geen kwaad bestaat, niet tijdens het leven en niet in de dood; de goden blijven voor diegene zorgen. Wat mij nu overkomt gebeurt dus niet zomaar; het maakt me duidelijk dat sterven en verlost worden van dit leven beter voor me is. Geen enkele aanwijzing hield mij hier immers van af. Degenen die mij aanklaagden en veroordeelden neem ik dan ook niets kwalijk. Ook al hadden zij een heel andere bedoeling toen ze mij aanklaagden en veroordeelden, zij dachten mij schade te kunnen berokkenen. Dat zal hun worden aangerekend.
- U vraag ik echter het volgende. Als mijn zonen volwassen zijn en u hebt de indruk dat ze zich meer zorgen maken om geld dan om wat echt belangrijk is in het leven, wijs hen dan terecht met dezelfde vasthoudendheid als waarmee ik dat bij u heb gedaan. En als ze verwaand zijn, omdat ze denken iets te weten, breng hen dan in verlegenheid, zoals ik dat bij u deed, want dan bekommeren ze zich niet om wat echt belangrijk is en maken aanspraak op iets wat ze niet zijn. Als u mijn zoons zo behandelt, dan doet u het juiste zowel voor mijn zoons als voor mij.
- Maar nu is het uur gekomen om weg te gaan. Aan mij de dood, aan u het leven. Wie van ons een beter lot treft, is voor ieder een vraag en voor de goden een weet.

<sup>a</sup> Waarheid spreken heeft hier (voor Sokrates) de betekenis van het best mogelijke onder woorden brengen, het verwijst niet naar een 'objectieve' waarheid.

<sup>b</sup> Vaak wordt deze passage vertaald met 'niet in god(en) geloven' en 'geen god(en) vereren'. Het Griekse werkwoord in de tekst is echter *nomidzo* dat te maken heeft met volgen van regels en gewoonten. .

<sup>c</sup> Namelijk Aristophanes, die Sokrates parodieert in zijn komedies *De wolken* en *De vogels*. Aristophanes nam deel aan het feestmaal ter ere van tragedieschrijver Agathoon, dat beschreven is in de dialoog *Symposion*.

<sup>d</sup> Sokrates verwijst hier naar het feit dat mensen dingen, ook beschuldigingen, zomaar aannemen van anderen zonder de berichtgever te bevragen en zelf te onderzoeken of het klopt.

<sup>e</sup> Meletos wordt ook genoemd in *Euthyphroon*. Hij is een dichter.

<sup>f</sup> In Delphi staat de beroemde Apollotempel waar de Pythia, priesteres van Apollo, haar orakelspreuken gaf.

<sup>g</sup> Chairephoon komt voor in de dialogen *Charmides* en *Gorgias*.

<sup>h</sup> Een geliefde krachtterm van Sokrates.

<sup>i</sup> Anaxagoras was een natuurfilosoof; hij woonde lange tijd in Athene tot hij werd aangeklaagd wegens goddeloosheid. Hij vluchtte naar Lampsakos, waar hij in 428 stierf.

<sup>j</sup> Achilles, die in zijn boosheid niet meer met de Grieken wilde meevechten tegen Troje. Dus trok Patroklos, Achilles' beste vriend, diens wapenrusting aan. In de daarop volgende strijd wordt Patroklos gedood door Hektor. Dan wil Achilles zich wreken.

<sup>k</sup> Vgl. *Symposion* 220-222.

<sup>l</sup> Jaarlijks werden door loting uit de 10 stadsdelen 50 burgers afgevaardigd naar de Raad (Boulè). Ieder 36 dagen, 1/10 van het jaar, had een ander stadsdeel de dagelijkse leiding van de Raad, de Prytanie.

<sup>m</sup> De zeeslag bij Arginous(s)ai, een eilandengroep tussen het eiland Lesbos en het vasteland.

<sup>n</sup> De zogenaamde sofisten, de beroepsleraren, gaven juist les in besloten (privé) bijeenkomsten, ontoegankelijk voor niet betalende deelnemers.

<sup>o</sup> Atheense burgers hadden het recht een medeburger voor het gerecht te dagen en aan te klagen. Er was echter een drempel, als niet 1/5 van de vergadering van 500 burgers de aanklacht gerechtvaardigd vond, werd de aanklacht niet in behandeling genomen en moest de aanklager een boete betalen van duizend drachmen; één drachme kwam waarschijnlijk overeen met een (gering) dagloon.

<sup>p</sup> Zetel van de Prytanen, het dagelijks bestuur van de stad, op de agora. Ons Binnenhof.